

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2018

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2018

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest 2020

Főszerkesztő

FODOR ISTVÁN

Szerkesztő

SZENTHE GERGELY

A szerkesztőbizottság tagjai

BÁRÁNY ANNAMÁRIA, T. BIRÓ KATALIN, LÁNG ORSOLYA
MORDOVIN MAXIM, SZATHMÁRI ILDIKÓ, TARBAY JÁNOS GÁBOR

Szerkesztőség

Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum Krt. 14–16.

Szakmai lektorok

Pamela J. Cross, Delbó Gabriella, Mordovin Maxim, Pásztókai-Szeőke Judit,
Szenthe Gergely, Szőke Béla Miklós, Tarbay János Gábor

© A szerzők és a Magyar Nemzeti Múzeum
Minden jog fenntartva. Jelen kötetet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel közölni
a Magyar Nemzeti Múzeum engedélye nélkül.

HU ISSN 0231-133X

Felelős kiadó

Varga Benedek főigazgató

TARTALOM – INDEX

Polett KÓSA	Baks-Temetőpart. Analysis of a Gáva-ceramic style mega-settlement 5 Baks-Temetőpart. Egy „mega-település” elemzése a Gáva kerámiastílus időszakából 86
Annamária BÁRÁNY– István VÖRÖS	Iron Age Venetian Horse of Sopron-Krautacker (NW Hungary) 89 Venét ló Sopron-Krautacker vaskori lelőhelyről 106
Béla SANTA	Romanization then and now. A brief survey of the evolution of interpretations of cultural change in the Roman Empire 109 Romanizáció hajdan és ma. A Római Birodalomban végbement kultúraváltást tárgyaló interpretációk fejlődésének rövid áttekintése 124
Zsófia MASEK	A Sarmatian-period ceramic tripod from Rákóczifalva 125 Szarmata tripos Rákóczifalváról 140
Soós Eszter	Bepecsételt díszítésű kerámia a magyarországi Przeworsk településeken: a „Bereg-kultúra” értelmezése 143 Stamped pottery from the settlements of the Przeworsk culture in Hungary: A critical look at the “Bereg culture” 166
GARAM Éva	Tausírozott, fogazott és poncolt szalagfonatos ötvöstárgyak a zamárdi avar kori temetőben 169 Metalwork with metal-inlaid, <i>Zahnschnitt</i> and punched interlace designs in the Avar-period cemetery of Zamárdi 187
GERGELY Katalin	Avar kor végi település Északkelet-Magyarországon: Nagykálló-Harangod 189 Endawarenzeitliche Siedlung in Nordost-Ungarn: Nagykálló-Harangod (Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg) 211
Tomáš KÖNIG	The topography of high medieval Nitra. New data concerning the topography of medieval towns in Slovakia 213 Az Árpád-kori Nyitra topográfiája. Adalékok a középkori városok topográfiájához Szlovákia területén 223 Topografia vrcholnostredovekej Nitry. Príspevok k topografii stredo- vekých miest na Slovensku 224

MOJZSESZ Volodimir	A gerényi körtemplom	225
	The rotunda in Horyany	247
P. HORVÁTH Viktória	Középkori kések, olló és sarló a pesti Duna-partról	249
	Knives, scissors and a sickle from the coast of the Danube in Budapest	271

KÖZLEMÉNYEK

JUHÁSZ Lajos	II. Justinus follisa Aquincumból	273
--------------	--	-----

Mojzsesz Volodimir

A GERÉNYI KÖRTEMPLOM

Az Ungvár városához tartozó Gerény (Horyani) határában lévő rotunda már hosszú ideje a viták kereszt-tüzében áll. A régebben végzett feltárások eredményei vagy nem hoztak megnyugtató eredményt, vagy kö-zöletlenek maradtak. A 2007 óta, hét szezonon keresztül folyó kutatások végre megállapíthatták, hogy a rotunda legkorábban a 13–14. század fordulóján épülhetett. Valamivel később kőkerítéssel vették körbe, amelybe egy kőépületet is belefoglaltak.

The circular church located in Horyani (UA, Hungarian name Gerény), part of Uzhhorod has been in focus of serious debates for a long time. The excavations carried out a long time ago have not provided sufficient results or remained unpublished. The research, which started in 2007 and lasted for seven seasons finally clarified the chronology of the church and fixed its construction time to the turn of the 14th century. Some-what later the church was surrounded by a stone wall, which incorporated a stone building.

Kulcsszavak: Gerény (Horyany), templom, rotunda, templom körüli temető, numizmatikai leletek

Keywords: Horyany (Gerény), church, circular church, graveyard cemetery, numismatic finds

III. Béla magyar király névtelen krónikása nyomán a helyi hagyomány szerint Ung várát a 9–10. szá-zad fordulóján a honfoglaló magyar törzsek vették be (GESTA HUNGARORUM 13). Kárpátalja középkori történetének egyik kulcsfontosságú kérdését úgy tudjuk megoldani, ha megvizsgáljuk az Ungvár keleti városrészében, Gerényben található régészeti emlékeket. A szakirodalom ezt a községet vissza-térően Ung középkori földvárának lehetséges elhelyezkedésével azonosítja. A lokalizálást a kutatók arra alapozzák, hogy itt található Kárpátalja legko-rábbi szakrális célú kőépítménye, egy körtemplom. Ma a műemlék működő görögkatolikus templom. A Szent Anna tiszteletére emelt templom három részből áll: a szentély (rotunda), gótikus templom-hajó és később hozzáépített sekrestye (1–2. kép). A gerényi körtemplomot az 1879-ben feltárt freskók tették ismertté. A művészettörténeti irodalomban a freskók keletkezését I. Druget Miklós Itáliából való visszatérésével (1354) hozzák kapcsolatba (LÁNGI 2013, 64). Ezzel szemben a kutatók olyan freskó-részleteket is találtak, amelyek korábban készülhet-tek (LÁNGI 2013, 61–74).

Figyelemre méltó a körtemplom építészeti egye-disége is. A templom téglából épült, kívülről kerek alaprajzú, míg belsejében a hatszöges középtérhez

hat boltozott, félköríves fülke csatlakozik (ebből öt maradt épségben). Az ilyen építészeti megoldás ritkaságnak számít (2. kép). A Kárpát-medencében mindössze néhány hasonló alaprajzú templomról tudunk, a gerényin kívül ilyen például a karcsai és kiszombori. Így a gerényi rotunda kutatása során figyelembe kell vennünk a másik két hatkaréjos kör-templom építészeti sajátosságait (GERVERS-MOLNÁR 1972; KOZÁK 1976; ДИБА 2005; SZAKÁCS 2013, 53).

A rotunda építésének időpontja vitatott. Egyes kutatók szerint a 10. században épülhetett (МОГИ-ТИЧ 1995, 6; МОГИТИЧ 2001, 304), viszont a szak-irodalmak többsége a 12–13. század fordulójára keltezi az épületet (GERVERS-MOLNÁR 1972; KOZÁK 1976; ПОП 2009, 168; ДИБА 2005, 8–9; SZAKÁCS 2013, 52–60). Az írott források sem adnak egyér-telmű választ a kérdésre. A gerényi templom legko-rábbi említése az 1334–1335. évi pápai tizedjegyzékben található. Gerény község viszont elsőként 1310-ben jelenik meg az oklevelekben (SZAKÁCS 2013, 53). Így bátran állíthatjuk, hogy a régészeti leletek segíthetnek megállapítani a rotunda építésé-nek időpontját.

A gerényi körtemplom első régészeti kutatá-sa 1926-ban történt, amikor Antal Miklós ungvári gimnáziumi tanár megvizsgálta a templom körüli

1. kép Ungvár-Gerény. Rotunda (Szent Anna templom). Keleti oldal
Fig.1 Uzhhorod-Horyany. Rotunda (St. Anna Church). Eastern view

területet. Az amatőr régész kutató a rotundától 80 méterre északkeletre egy erődített kőudvarház falmaradványaira bukkant (CSÍKVÁRI 1941, 39). Az 1988–1991-es években az Ukrán Tudományos Akadémia Kripjakevics Iván Ukránismereti Intézete (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України) által szervezett kárpátaljai régészeti expedíciója jelentős feltárásokat végzett, többek között a már említett udvarház romjainál. A kutatók az ásatásokról szóló beszámolóban feltételezték, hogy itt Hallstatt-kori erődítés állhatott a Kr. e. 8–7. században. Később az első évezred első felében és a középkor egyes szakaszaiban (Kr. u. 6–7., illetve 9–13. század) figyelhetőek meg újra az emberi jelenlét nyomai (ПЕНЯК 1992, 68–69). A szerzők – az előkerült, de közelebbről nem részletezett jelenségek alapján – továbbra is fenntartották a korábban megfogalmazott hipotézist, miszerint valaha Gerény területén korai szláv népesség élt.

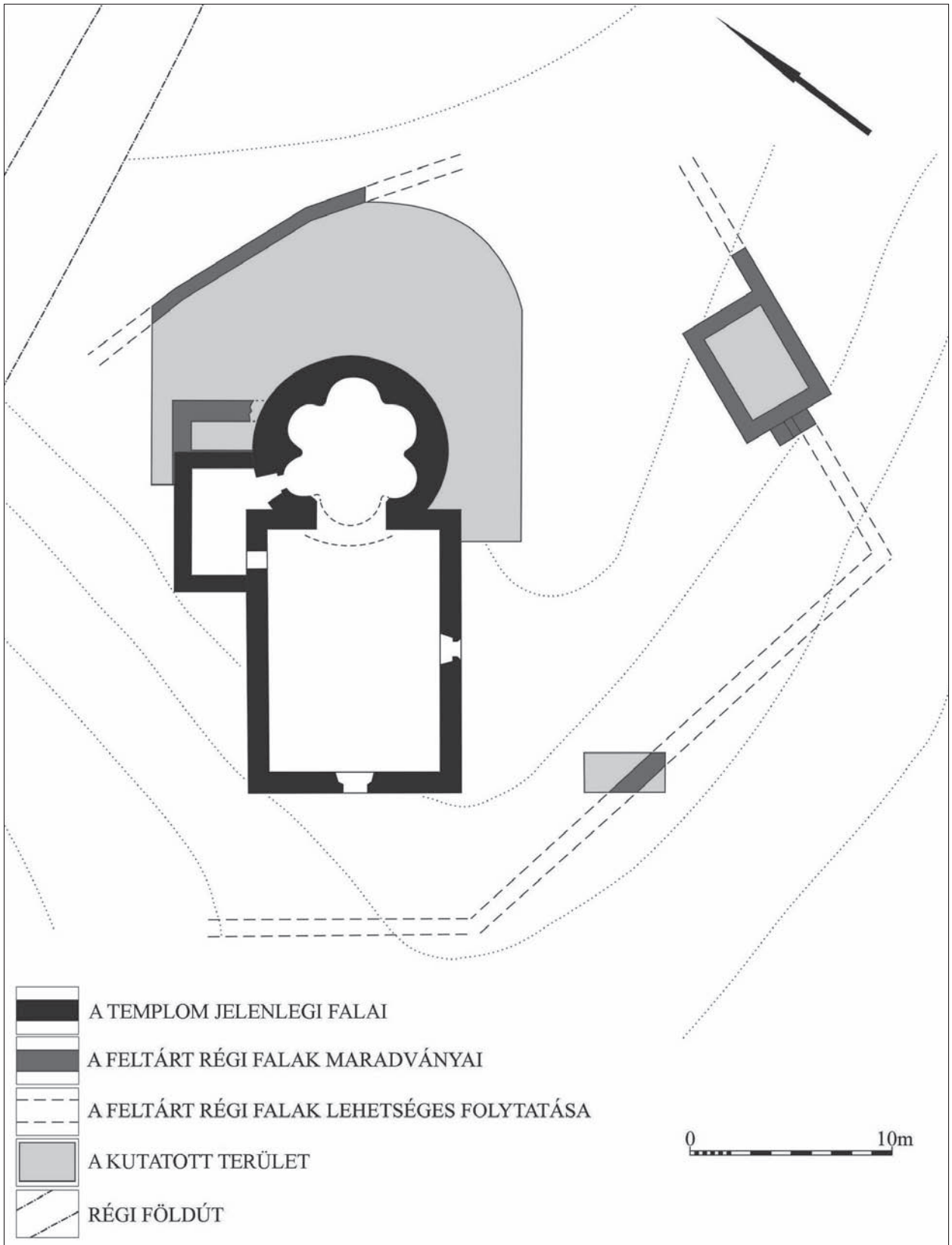
Fontos hangsúlyozni, hogy a rendelkezésünkre álló publikációkban nem találunk konkrét tárgyi bizonyítékot a fent elhangzott feltételezés alátámasztására. Így a lelőhely hiteles kronológiai és régeltani tisztázásához további régészeti kutatásokra volt szükség. Az Ungvári Nemzeti Egyetem folytatta a gerényi körtemplom környékének további

feltárását. (ПРОХНЕНКО–МОЙЖЕС 2008; ПРОХНЕНКО–МОЙЖЕС–ЩЕРБЕЙ 2009; КОТИГОРОШКО–МОЙЖЕС–ЩЕРБЕЙ 2010; МОЙЖЕС 2012; МОЙЖЕС 2013; МОЙЖЕС 2014a; МОЙЖЕС 2014b; МОЙЖЕС 2015). A régészeti ásatás elmúlt hét éve folyamán (2007–2009, 2012–2014 és 2016) a templom környékén 700 m² nagyságú területet tártak fel, nagyobb részt közvetlenül az épület mellett (2. kép).

Az új kutatások eredményei

A feltárás során előkerült leletanyag lehetőséget adott a terület betelepülési fázisainak egyértelmű meghatározására. Első körben bebizonyosodott a lelőhely többrétegűsége – a neolitik, Hallstatt, császárkori, középkori és kora újkori periódusok jelenléte. Megállapították azt is, hogy a 9–10. századi időszak leletei nem mutathatók ki. Vagyis, a lelőhelyet nem lehet összefüggésbe hozni az Anonymus által említett Ung várával.

A feltárt területen a kultúrréteg vastagsága a mai felszíntől 0,6 és 1,8 méter között ingadozott. Viszont a templom közvetlen szomszédságában egynemű és erőteljesen bolygatott rétegsorokat lehetett megfigyelni, ahol a korábbi temető területén a sírokat a 20. század elején kihantolták. Több ilyen üres sírt tártunk fel az ásatások során (3–4. kép).

2. kép Ungvár-Gerény. Templom alaprajza és a feltárások helye
 Fig.2 Uzhorod-Horyany. Plan of the church and the excavated areas

Csak azok a temetkezések maradtak sértetlenek, amelyek a kőfalakon belül voltak: többek között a sekrestye (5–6. kép) és rotunda falai, valamint a tőlük keletre feltárt, téglalap alakú épület (7–8. kép) falmaradványai alkotta térben helyezkedtek el a bolygatatlan sírok.

Az ungvári egyetem kutatásai során jelentős nagyságú középkori és kora újkori leletegyüttest találtak a gerényi templom környékén. A leleteknek fontos szerepe van a körtemplom építési idejének meghatározásában és a helyi lakosság életmódjának megismerésében, emiatt elengedhetetlen alapos értékelése. A leletek legnagyobb hányadát a kerámia-töredékek alkotják, amelyek két csoportra oszthatók – az előkerült rétegsorokkal összeegyeztetve.

3. kép Ungvár-Gerény. A templom mellett feltárt falromok és üres sírok

Fig.3 Uzhhorod-Horyany. Foundations of the walls and empty graves found beside the church

Késő középkori edények

Jól iszapolt, homokkal soványított agyagból készültek. Jól kiegyezve, színük barna vagy sötétbarna, gyakran nem egyenletes. Az edények pereme profilált, átmérőjük 15,5-től 25,5 cm-ig változik. Az edények vállát vonal- valamint hullámvonalkeggekkel díszítették. Egyes darabok perem alatti része körömbenyomkodással díszített (9. kép 1–9). Egy ilyen edényt sikerült rekonstruálni. Méretei: az edény peremének átmérője 21,4 cm, talpátmérő 11,2 cm, magassága 27,4 cm (9. kép 1).

A késő középkori edénytöredékek között egyedüli darabként szerepel egy import pohár töredéke. Nagy vastartalmú agyaga jól iszapolt, keményre égetett kőcserép. Felszíne barnás-bordós színűre égetett, sómázzal borított. Az edény pereme finoman ívelt

és bordázott, átm.: 6,4 cm. Az edény válla erőteljes, teste nyújtott, tojásdad (9. kép 10). Hasonló edényeket Morvaországban készítettek, nagy valószínűséggel Loštice településén (olomouci régió) vagy annak környékén (Goš 2007). Ez a terület fazekasipari központ volt, s a 14. században kezdte meg működését (Goš–NOVÁK 1978). A kárpátaljai régióban Királyházaán találtak hasonló kerámiát Gerényen kívül. (PROHNENKO–MOJZSESZ–ZSILENKO 2013, 210–211; PROHNENKO–ZHYLENKO–MOJZSESZ 2016, 279). A szlovák kutatók szerint e kerámia a főnemesiség birtokain fordult elő (SLIVKA–VALLAŠEK 1991).

Kora újkori kerámia

Mennyiségében és formakincsében sokrétűbb az előző csoportnál. Jól iszapolt, apró szemcsés homokkal soványított agyagból készült. Égetése jó minőségű. A töredékek színe szürke, bézs, sárgás vagy világosbarna, néha foltosra égetettek. A gazdagon profilált peremű fazekak dominálnak közöttük. Átmérőjük 9,8–20,8 cm. A fazekak éles válltörésűek, testük magas, lefelé szűkülő. A fazekak többsége bekarcolt vonalak vízszintes soraival van díszítve (10. kép 1–6).

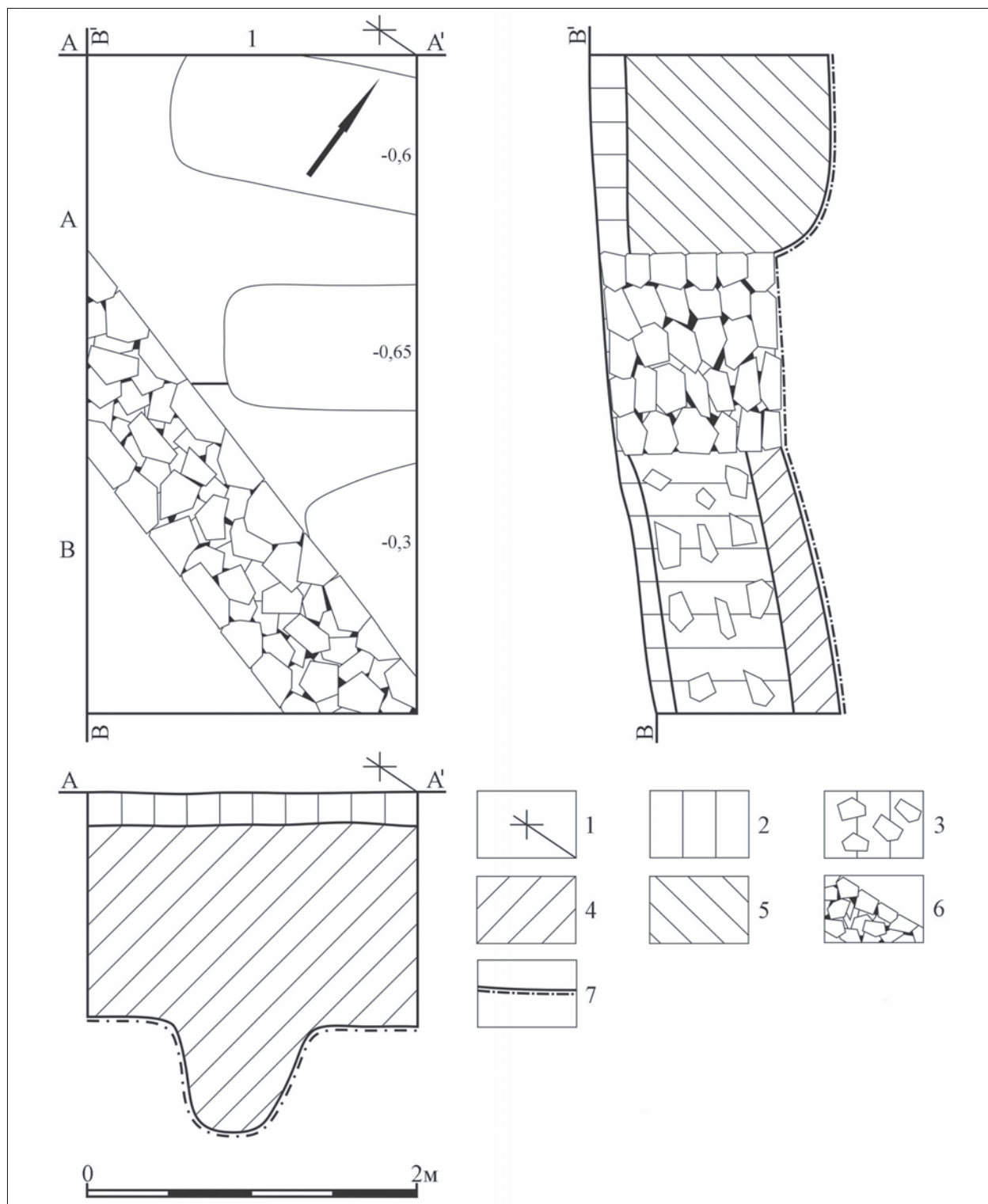
A kora újkori edények kisebb csoportját alkotja a fehér vagy halványbézs színű, vastag falú kerámia. Agyaga jól iszapolt, általában észlelhető soványítás nélkül, tiszta csengős hangúra égetve. A csoportba folyadéktároló edények és poharak tartoznak. Felületük általában körbefutó, egyenes vonalköteggel vagy vonallal díszített. Átmérőjük 6,8–16 cm között mozog (10. kép 7–14).

A kora újkori edények között külön csoportba soroljuk a belül zöld mázas fazekakat. Két ilyen edény töredékeit a rotunda kerítőfalán belül találtunk, ami lehetővé teszi a falak lebontásának relatív keltezését. Méreteik: a perem átmérője 13,7–17,8 cm, talpátmérő 9,5–12,2 cm, magasságuk 20,1–25,1 cm (10. kép, 15–16). A térségben ismert nagyszámú párhuzam alapján a fent említett csoporthoz tartozó edényeket a 16–17. századra datálhatjuk (ULIČNÝ 2004).

Az edények mellett a feltárt terület kerámialeleteit néhány kályhacsempe- és pipatöredékkel egészíthetjük ki.

Kályhacsempék

Viszonylag szűk leletcsoport, kizárólag kisebb töredékeik ismertek. Anyaguk homokkal soványított, jól iszapolt. Égetésük jó minőségű. Színük világosbarna. A rendelkezésünkre álló darabokból a következő kályhacsempetípusok emelhetők ki:

4. kép Ungvár-Gerény. A kutatóárok alaprajza a feltárt falmaradványokkal és üres sírokkal (Jelmagyarázat: 1: Fix-pont; 2: Felső réteg /szürke talaj/; 3: Szürke talajréteg kövekkel és vakolattal vegyítve; 4: Barna talajréteg csontszilánkokkal és építési törmelékkel /bolygatott/; 5: Egynemű, világosbarna talaj; 6: A fal; 7: Altalaj)

Fig.4 Uzhhorod-Horyany. Layout of the trench with the remains of the walls and the empty graves. (Legend: 1: The fix point; 2: Upper layer /grey clay/; 3: Grey clay with stones and plaster debris; 4: Disturbed brown clay layer with human bones and building debris; 5: Homogenous light brown clay; 6: Remains of the wall; 7: Subsoil)

5. kép Ungvár-Gerény. A sekrestye alapjával megbolygatott sír

Fig.5 Uzhhorod-Horyany. Burial damaged by the foundation of the sacristy

1. Oromcsempe töredéke. Felső része betűkkel volt dekorálva. Felülete vegyesmázás (barna, sárga, zöld és fehér). A fennmaradt darab rekonstruálható legnagyobb magassága 8,8 cm (11. kép 1), kora a 17. századra tehető.
2. Kályhacsempe töredék lovagalakkal. A fennmaradt részen egy lovag lába és pajzsot tartó keze látható. Mázatlan (11. kép 2). A kályhacsempe 16–17. századi edénytöredékekkel együtt került elő.
3. Növényi mintás, mázatlan kályhacsempe töredékek. Ezek fordulnak elő legnagyobb számban. A töredékek alapján rekonstruálható: négyszög alakú, oldalai 23×23 cm, a hátoldal magassága 8 cm (11. kép 3). Ilyen típusú és mintázatú csempéket a szerednyei vár (PROHNENKO–MOJ-ZSESZ–ZSILENKO 2013, X; ПРОХНЕНКО–ГОМОЛЯК–МОЙЖЕС 2011, 27. kép) és a beregszentmiklósi kastély leletanyagából ismerünk. A 17. századra keltezhető.

Agyagpipák

Négy, eltérő megtartású példányt találtunk. Minőségük kiváló, agyaguk jól iszapolt, soványítás nélkül. Jól kiegészve, színük fehér (12. kép 1) vagy vörös (12. kép 2–4). A felületüket vonalas és bepecsételt díszítésekkel látták el. A Kárpát-medence régészeti lelőhelyein feltárt hasonló típusú pipák a 17–18. századra keltezhetőek (ČURNÝ–ŠIMČÍK–BIELICH 2013; ČURNÝ–ŠIMČÍK 2016a; ČURNÝ–ŠIMČÍK 2016b).

Számszerij nyílhegy

Mindössze egy példány került elő. Élének keresztmetszete rombusz alakú. Hossza 7,9 cm; az él maximális szélessége 2,3 cm; végének átmetszete 1,2 cm; tömege 23 gr (12. kép 5).

Sarkantyúk

Két példányban van képviselve ez a leletípus. Az első sarkantyú hossza 14,2 cm. Szárai íveltek, keresztmetszetük kerek. Nincs taréja. Nyaka rövid 4,5 cm. A szíjak felerősítésére két kerek nyílás szolgált (12. kép 6). Tulajdonságaik alapján a 14–15. századi sarkantyúknak felelnek meg (KOÓŠOVÁ 2004; KOÓŠOVÁ 2007; GYÖRFI 2006).

A másik sarkantyúnak csak az egyik ívelt szára maradt fenn. Keresztmetszete háromszög alakú. A hurok letörött, taréja hiányzik. Nyaka szintén rövid 4,6 cm. A sarkantyú fennmaradt részének hossza 12,7 cm (12. kép 7).

Övveretek

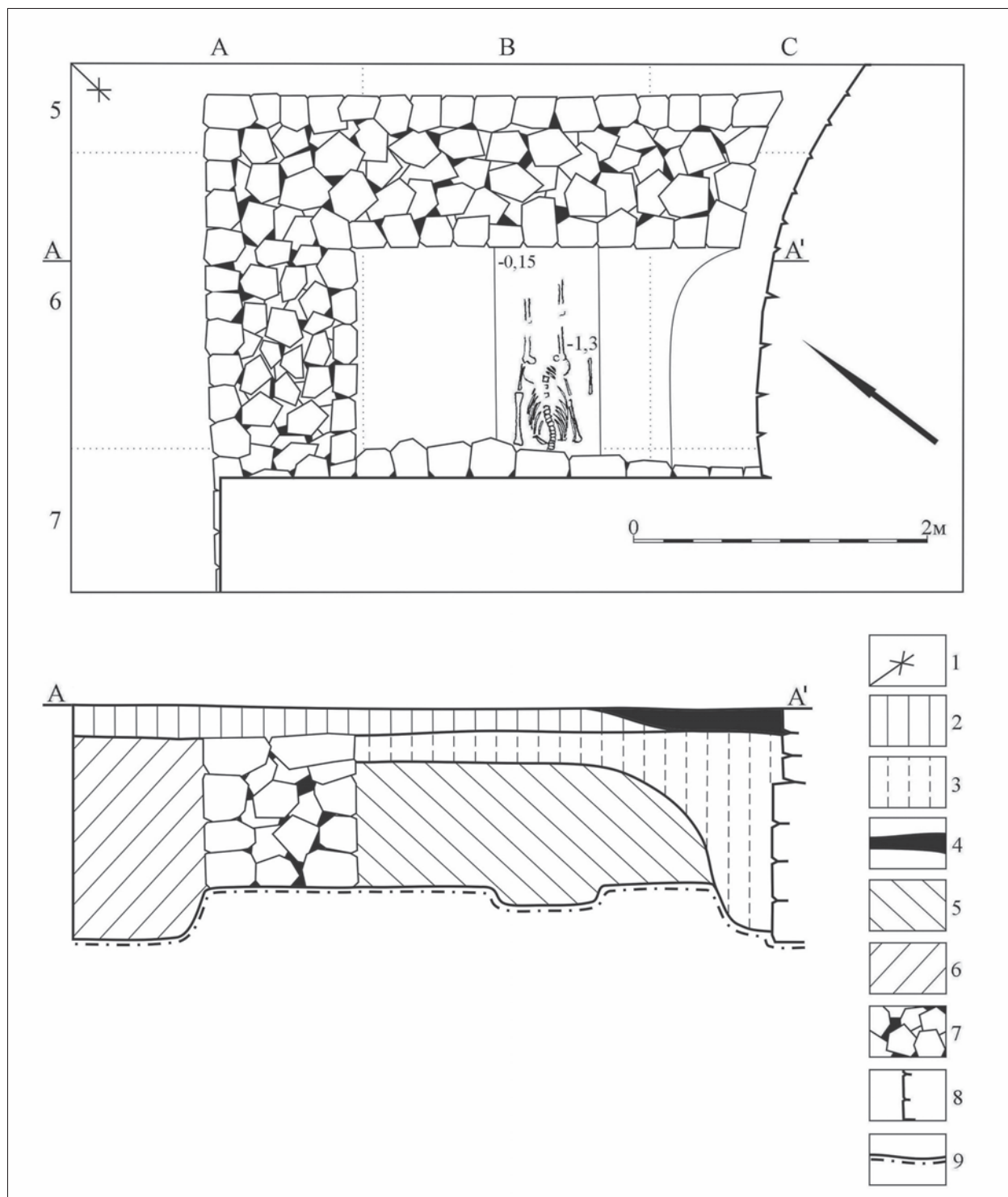
Jelentős leletcsoportot alkotnak. Számuk és változatosságuk arra utal, hogy több öv tartozékai.

Szíjvég. Félbehajtott, egyik oldalán préselt díszítésű bronzlemez. Szélessége 3,3 cm. Közepén kerek nyílás és két szegecs látható, amelyekkel az övhöz erősítették az övvéget (13. kép 1).

Övcsatok. Négy darab négyszögletes bronzcsat, méretük 1,6–1,9×2,5–4,1 cm (13. kép 2–5).

Préselt bronz övveretek. Különböző típusokat lehetett elkülöníteni.

1. Négyszög alakú, domború virágmintával, 1,8×1,8 cm. Központjában rögzítésére szolgáló nyílás (13. kép 6–7). Ehhez hasonló övveretek a nagyhalászi templom feltárásából ismertek, a 14–15. századra keltezhetőek (JAKAB–JANKOVICS 2008, 321, XII. 6–8).
2. Virág alakú, kerek övveret. Központjában rögzítésére szolgáló nyílás, szegeccsel. Átmérője 1,6 cm (13. kép 8).
3. Négyszirmú övveret két töredéke. A szirmok befelé hajlítottak, domború közepén rögzítésére szolgáló szegecs (13. kép 9–10).
4. Háromszirmú övveret, közepén rögzítésére szolgáló nyílás, szöggel (13. kép 11–12).
5. Kerek övveret töredéke. Analógiáiból ítélve kerületén hat kisebb „fülecske” lehet, közepén rögzítésére szolgáló nyílás. A veretek átmérője kb. 2,5 cm (13. kép 13). Hasonló övveretet találtak a kutatók a 15. század első felében épített kismuzsalyi templom feltárása során (még közöletlen) (MOJZSESZ 2016, 107–109). Nagyon hasonló övveret került elő a marótpusztai fiatal lány sírjából, amely nagy valószínűséggel

6. kép Ungvár-Gerény. A sekrestye alapzatával átvágott sír (Jelmagyarázat: 1: Fix-pont; 2: Felső réteg /szürke talaj/; 3: Barna talajréteg építési törmelékkel vegyítve; 4: Kavics- és vakolatréteg; 5: Egynemű, világosbarna talaj; 6: Barna talajréteg csontszilánkokkal és építési törmelékkel /bolygatott/; 7: A sekrestye alapzata; 8: A rotunda alapzata; 9: Altalaj)

Fig.6. Uzhorod-Horyany. Burial damaged by the foundation of the sacristy. (Legend: 1: The fix point; 2: Upper layer /grey clay/; 3: Dark clay with debris; 4: Gravel and building mortar; 5: Light brown clay; 6: Brown clay, disturbed layer; 7: Foundation of the sacristy; 8: Wall of the church; 9: Subsoil)

7. kép Ungvár-Gerény. A rotundától keletre feltárt sírok
Fig.7 Uzhhorod-Horyany. Burials excavated eastward of
the church

a 15–16. századból származik (KÖLTŐ–DOBÓ 2004, 237–256).

6. Oroszlánt ábrázoló kerek veretek. A kerülete apró domború gömbökkel szegélyezett. Három kisebb nyílás segítségével erősítették az övre. Átmérőjük 2,1cm (13. kép 14–19).

Gyűrűk

Két darab került elő. Az első ezüst. A karika átmérője 2,2 cm, a liliommintás lemez 1,3 cm (14. kép 1). Hasonló liliommintás gyűrűk már a 13. századtól ismertek. Ez a gyűrűforma – a fejjé kiszélesedő lemezkarikás típus – is a 13. század második felében jelent meg. A későbbiekben a lilium az egyik legelterjedtebb gyűrűmintává vált (LOVAG 1980, 222).

A második gyűrű bronzból készült. Az a bronz átmérője 2,2 cm. A kereszt alakú, díszített gyűrűfej szélessége 1,3 cm. Az a bronz külső felülete díszített (14. kép 2). Feltételezzük, hogy ez a gyűrű későbbi, s a 16–17. századból származik.

Kontyű

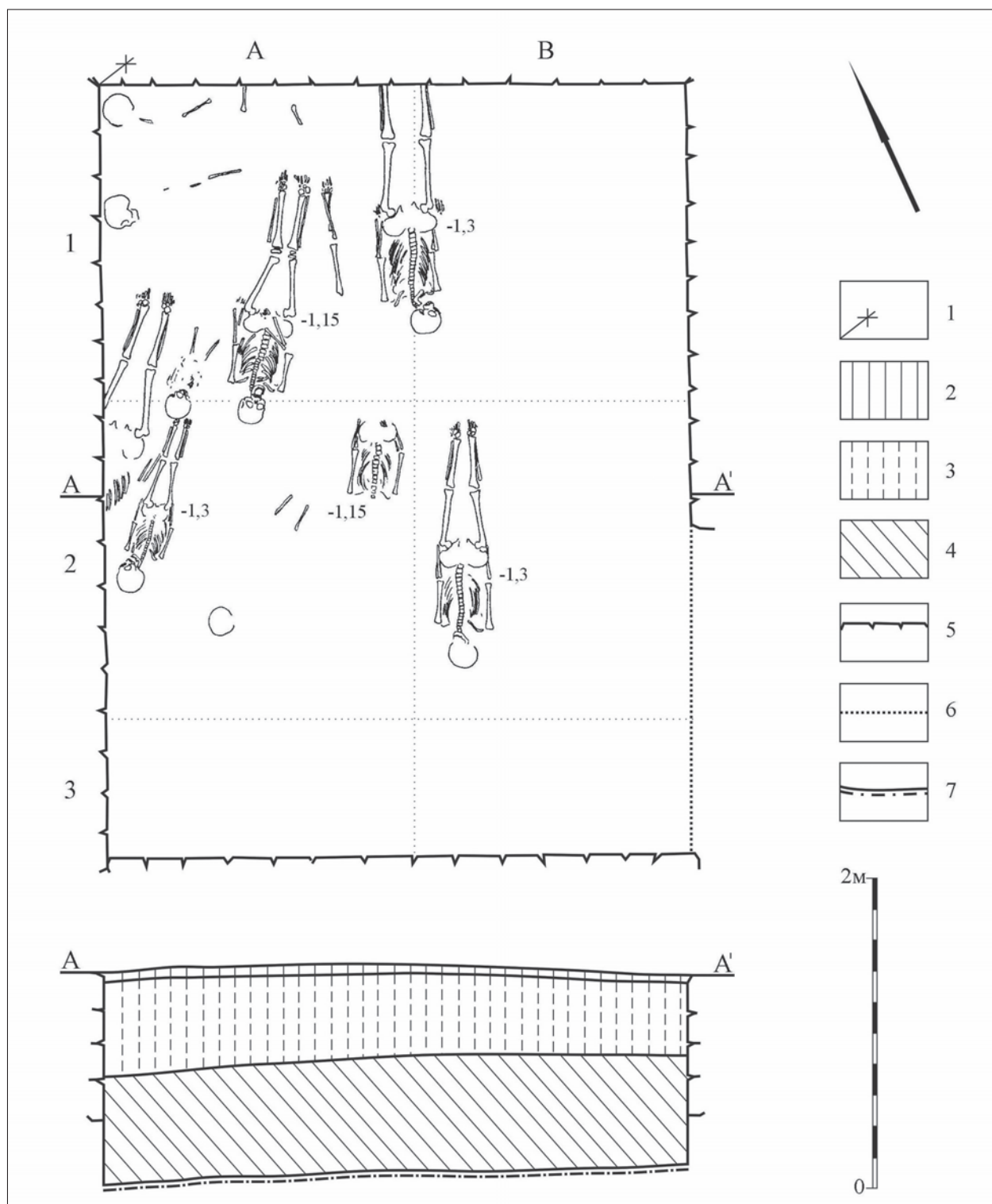
A tű hiányzik, csak a feje maradt fenn. Aranyozott üreges gömb, vízszintesen domborított hullámos perem választja ketté. Átmérője 1,85 cm. Felső része apró gömbökkel és halvány környomatokkal gazdagon díszített. Közepén foglalásban vörös ékkő. Az alsó rész sima (14. kép 3). Hasonló kontyűket a fátyol rögzítésére használtak. Polgári és nemesi származású nők egyaránt viselhették. A szakirodalom a típust a 16–17. századra keltezi. (S. LOVAG–T. NÉMETH 1974, 226). A gerényi tű közvetlen analógiája a nyitra-párutcai Szent István templom mellől került elő (BARTEKOVÁ 2014, 172–

173, obr. 9). A típus jelen van a Kárpát-medence több lelőhelyén, többek között a szlovákiai Zobor-darázson (Nitra-Dražovce), Homonnán (Humenné), Hernád-Széplakon (Krásna nad Hornádom), Szőgyénen (Svodín), Tarcavajkócon (Vajkovce) (BARTEKOVÁ 2014, 172–173); a magyarországi Jánosiban (FÁBIÁN–PINTYE 2008, 19) vagy Tolnában (S. LOVAG–T. NÉMETH 1974, 226, 6. ábra 6) illetve a Partiumban lévő Nagykároly-Bobáldon (NÉMETH 1981–1982, 172–174, pl. XLIV, 1–4, pl. XLV, 1–3).

Pénzleletek

A 34 darab előkerült pénzérme a lelőhely széles kronológiai kereteit adja meg, a 14. század 30-as éveitől egészen a 17. század 70-es éveig.

1. Parvus. Magyar Királyság. Károly Róbert. 1330?. Ag; átm.: 13 mm; 0,33 gr (CNH. II. 41; HUSZÁR 472) (15. kép 1).
2. Dénár. Magyar Királyság. Károly Róbert. 1336. Ag; átm.: 12 mm; 0,36 gr (CNH. II. 30; HUSZÁR 491) (15. kép 2).
3. Dénár. Magyar Királyság. Károly Róbert. 1336. Ag; átm.: 13 mm; 0,31 gr (CNH. II. 30; HUSZÁR 491) (15. kép 3).
4. Dénár. Magyar Királyság. I. (Nagy) Lajos. 1358–1371. Ag; átm.: 15 mm; 0,31 gr (CNH. II. 94E; HUSZÁR 542) (15. kép 4).
5. Parvus. Magyar Királyság. Zsigmond. 1387–1427. Ag; átm.: 12 mm; 0,34 gr (CNH. II. 125; HUSZÁR 580) (15. kép 5).
6. Parvus. Magyar Királyság. Zsigmond. 1387–1427. Ag; átm.: 11 mm; 0,39 gr (CNH. II. 125; HUSZÁR 580) (15. kép 6).
7. Parvus. Magyar Királyság. Zsigmond. 1387–1427. Ag; átm.: 11 mm; 0,14 gr (CNH. II. 125; HUSZÁR 580) (15. kép 7).
8. Quaring. Magyar Királyság. Zsigmond. 1430–1437. Cu; átm.: 13×14 mm; 0,42 gr (CNH. II. 129; HUSZÁR 586) (15. kép 8).
9. Quaring. Magyar Királyság. Zsigmond. 1430–1437. Cu; átm.: 13 mm; 0,57 gr (CNH. II. 129; HUSZÁR 586) (15. kép 9).
10. Dénár. Magyar Királyság. Albert. 1439–1440. Ag; átm.: 13×14 mm; 0,41 gr (CNH. II. 135B–C; HUSZÁR 592) (15. kép 10).
11. Dénár. Magyar Királyság. Albert. 1439–1440. Ag; átm.: 14 mm; 0,49 gr (CNH. II. 135B–C; HUSZÁR 592) (15. kép 11).
12. Dénár. Magyar Királyság. I. Ulászló. 1440–1444. Cu; átm.: 14 mm; 0,50 gr (CNH. II. 147–148; HUSZÁR 602) (15. kép 12).
13. Dénár. Magyar Királyság. I. Hunyadi Mátyás.

8. kép Ungvár-Gerény. A sírok elhelyezkedése a rotundától keletre feltárt épület falain belül (Jelmagyarázat: 1: Nullpont; 2: Felső réteg /gyepréteg/; 3: Tömör, csontokkal, vakolattörmelékkel, és kövekkel vegyített talaj; 4: Egnemű, világosbarna talaj; 5: Az épület falának körvonalai, 6: Elpusztult falalapozás; 7: Altalaj)

Fig.8 Uzshorod-Horyany. Layout of the burials excavated in the building east of the rotunda (Legend: 1: The fix point; 2: Upper layer (turf); 3: The layer with human bones, stones, and building mortar; 4: Light brown clay; 5: Outline of the foundation walls; 6: Destroyed part of the foundations; 7: Subsoil)

1462. Cu; átm.: 12×14 mm; 0,40 gr (CNH. II. 222; HUSZÁR 704) (15. kép 13).
14. Obolus. Magyar Királyság. I. Hunyadi Mátyás. 1468–1470. Ag; átm.: 12 mm; 0,21 gr (CNH. II. 243; HUSZÁR 727) (15. kép 14).
- A következő három pénzérme rossz állapotú, viszont néhány jellemző vonásából feltételezhetjük, hogy 15. századi magyar pénzek.
15. Dénár? I. Ulászló? Cu; átm.: 14 mm; 0,64 gr (15. kép 15).
16. Quarting? Zsigmond? Cu.; átm.: 12 mm; 0,25 gr (15. kép 16).
17. Quarting? Zsigmond? Cu.; átm.: 8×9 mm; 0,15 gr (15. kép 17).
- Egy pénzérme havasalföldi eredetű, a Szörényi Bánság területéről származik, mely ebben az időben a Magyar Királyság vazallusa volt.
18. Dénár. Szörényi Bánság. Redwitz Miklós (?), Német Lovagrend nagymestere, szörényi bán. 1429–1435? Ag; átm.: 12×13 mm; 0,53 gr (BUZDUGAN–LUCHIAN–C. OPRESCU 1977, 230) (15. kép 18).
- A következő példányok a Lengyel Királyság és vazallus területeiről származó pénzérmék.
19. Dénár. Lengyel Királyság. I. János lengyel király. 1492–1501. Cu; átm.: 12 mm; 0,28 gr (KOPICKI 1995, 385) (16. kép 1).
20. Félgaras. Lengyel Királyság. Sándor lengyel király (Aleksander Jagiellończyk). 1501–1506. Ag; átm.: 18 mm; 0,68 gr (KOPICKI 1995, 389) (16. kép 2).
21. Másfél korona. Rzeczpospolita III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza) 1622. Ag; átm.: 19 mm; 0,74 gr (KOPICKI 1995, 860) (16. kép 3).
22. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza) 1623. Ag; átm.: 19 mm; 0,88 gr (KOPICKI 1995, 862) (16. kép 4).
23. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1623. Ag; átm.: 19 mm; 0,86 gr (KOPICKI 1995, 862) (16. kép 5).
24. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1623. Ag; átm.: 19 mm; 0,96 gr (KOPICKI 1995, 862) (16. kép 6).
25. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1623. Ag; átm.: 19 mm; 0,92 gr (KOPICKI 1995, 862) (16. kép 7).
26. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1624. Ag; átm.: 19 mm; 0,74 gr (KOPICKI 1995, 864) (16. kép 8).
27. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1624. Ag; átm.: 19 mm; 0,76 gr (KOPICKI 1995, 864) (16. kép 9).
28. Másfél korona. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1624. Ag; átm.: 20 mm; 0,88 gr (KOPICKI 1995, 864) (17. kép 1).
29. Porosz poltura. Porosz Hercegség. György Vilmos brandenburgi választófejedelem (Georg Wilhelm von Brandenburg). 1622. Ag; átm.: 20 mm; 0,82 gr (KOPICKI 1995, 3891) (17. kép 2).
30. Porosz poltura. Porosz Hercegség. György Vilmos brandenburgi választófejedelem (Georg Wilhelm von Brandenburg). 1624. Ag; átm.: 19 mm; 1,04 gr (KOPICKI 1995, 3898) (17. kép 3).
31. Három koronás érme. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1621. Ag; átm.: 20 mm; 1,74 gr (KOPICKI 1995, 1226) (17. kép 4).
32. Három koronás érme. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1622. Ag; átm.: 20 mm; 1,65 gr (KOPICKI 1995, 1227) (17. kép 5).
33. Három koronás érme. Rzeczpospolita. III. Zsigmond lengyel király (Zygmunt III Waza). 1622. Ag; átm.: 20 mm; 1,59 gr (KOPICKI 1995, 1227) (17. kép 6).
34. Garas. Szilézia. Břeži hercegség. Louise von Anhalt-Dessau. 1673. Ag; átm.: 16 mm; 0,66 gr (KOPICKI 1995, 5502) (17. kép 7).

Összegzés

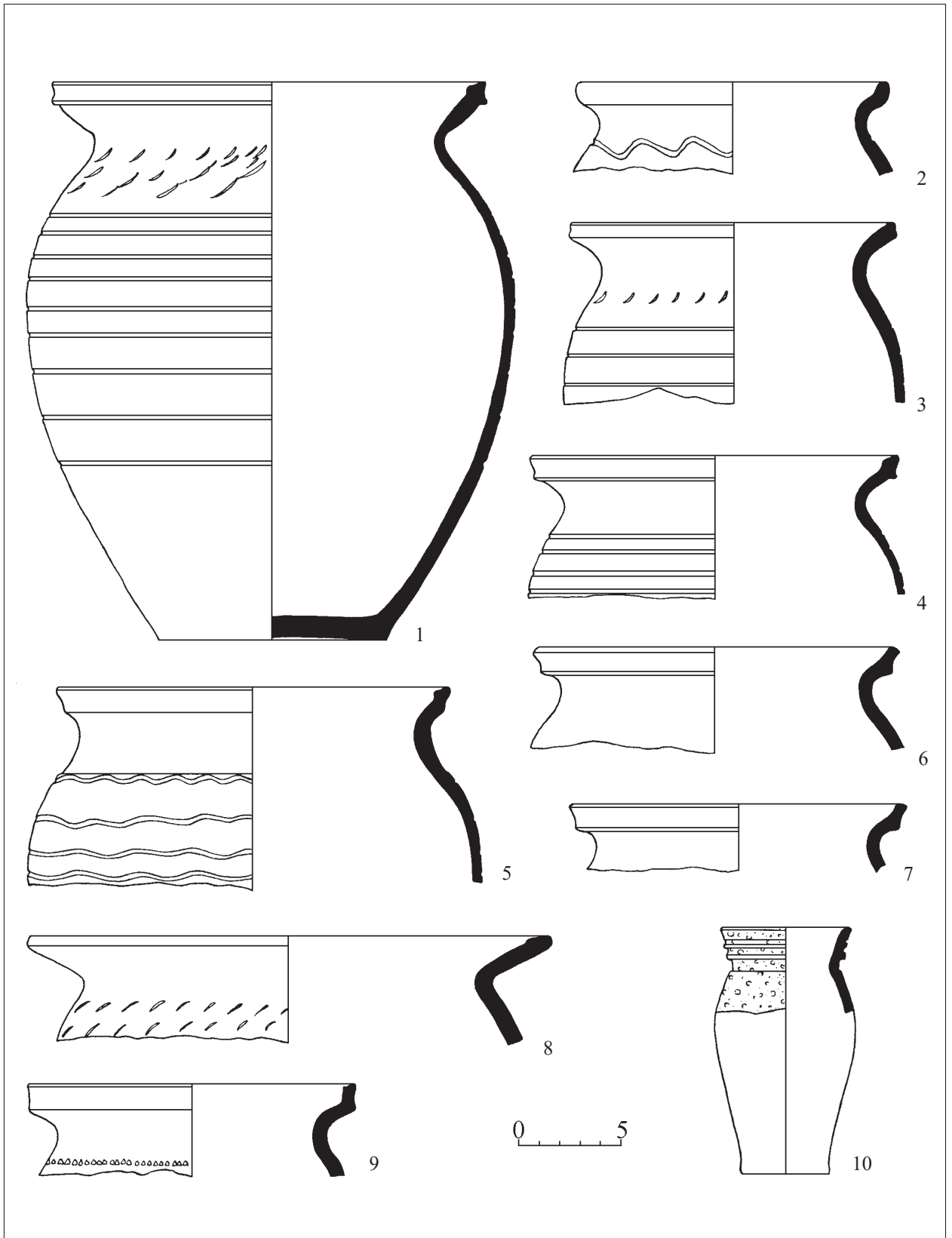
A rotunda régészeti kutatása során feltárt leletanyag elemzése arra mutat, hogy építését a 13. század utolsó évtizedeire, esetleg a 14. század elejére lehet datálni. Köztudott, hogy ebben az időben Ung vármegye nagyobb része az Aba nemzetség birtokában volt (1279–1317). A templom működésének kezdetével egy időben körülötte temető létesült, mely a 17. század végéig folyamatosan használatban maradt.

A középkor folyamán a templom szerepe fokozatosan növekedett. Ennek jele, hogy a 15. század közepén a rotundát nyugat felé egy téglalap alaprajzú hajóval bővítették, a rotunda pedig a templom szentélye lett. Ezzel párhuzamosan a templom körül kökerítés épült, illetve abba belefoglalva a déli oldalon egy kőépület, feltehetően plébánia (2. kép). Bátran feltételezhetjük, hogy ezek az építészeti változások a Drugetek tevékenységéhez köthetőek,

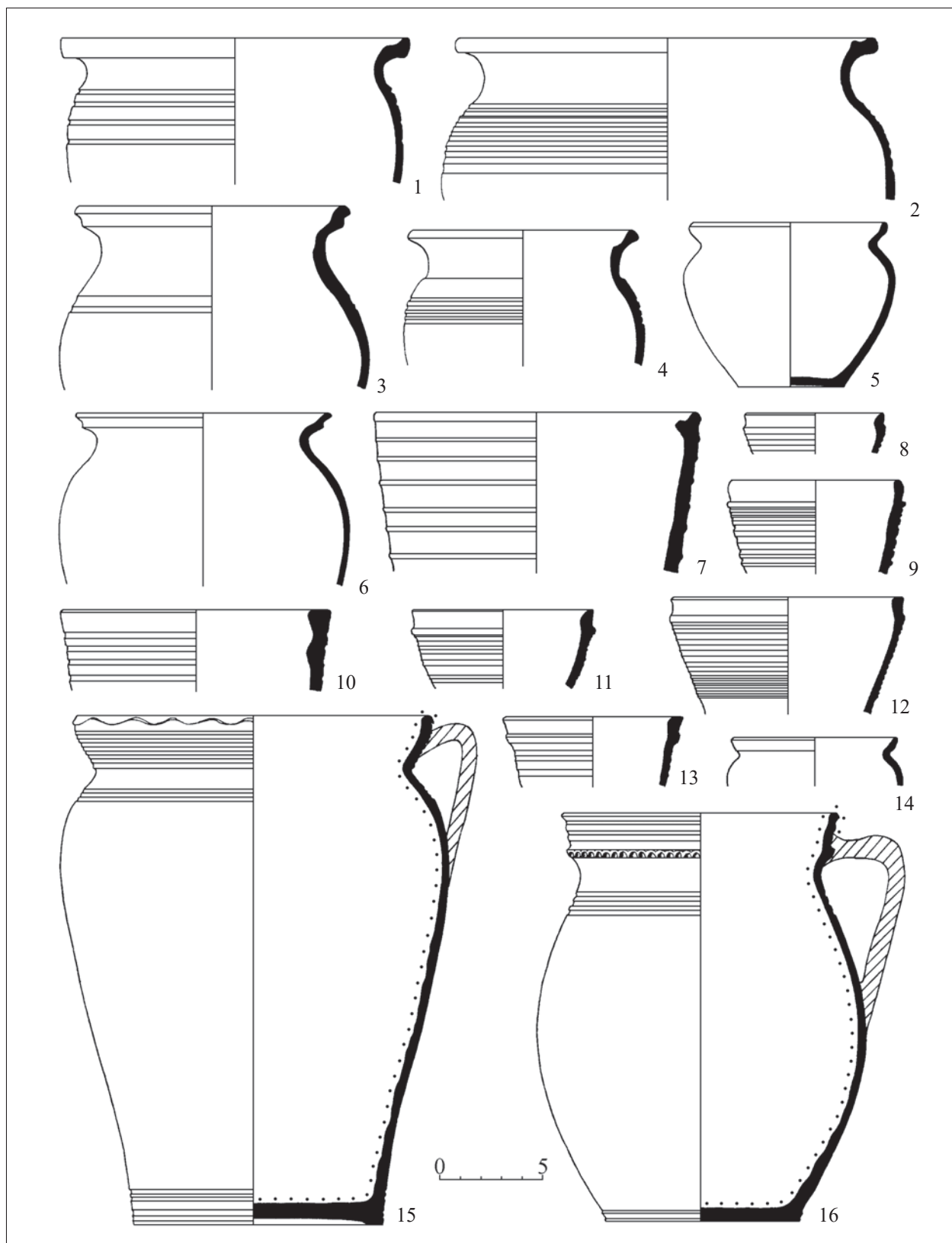
mert ők birtokolták Ung-vidéket és a rotunda mellett, 80 méterre északkeletre állt az udvarházuk.

A 17. század végén a kőkerítést lebontották. Megemlítendő, hogy egy 1691. évi összeírás szerint, mely az utolsó Druget halálát követően készült, az előbb említett – szintén kerített – udvarház már elpusztult

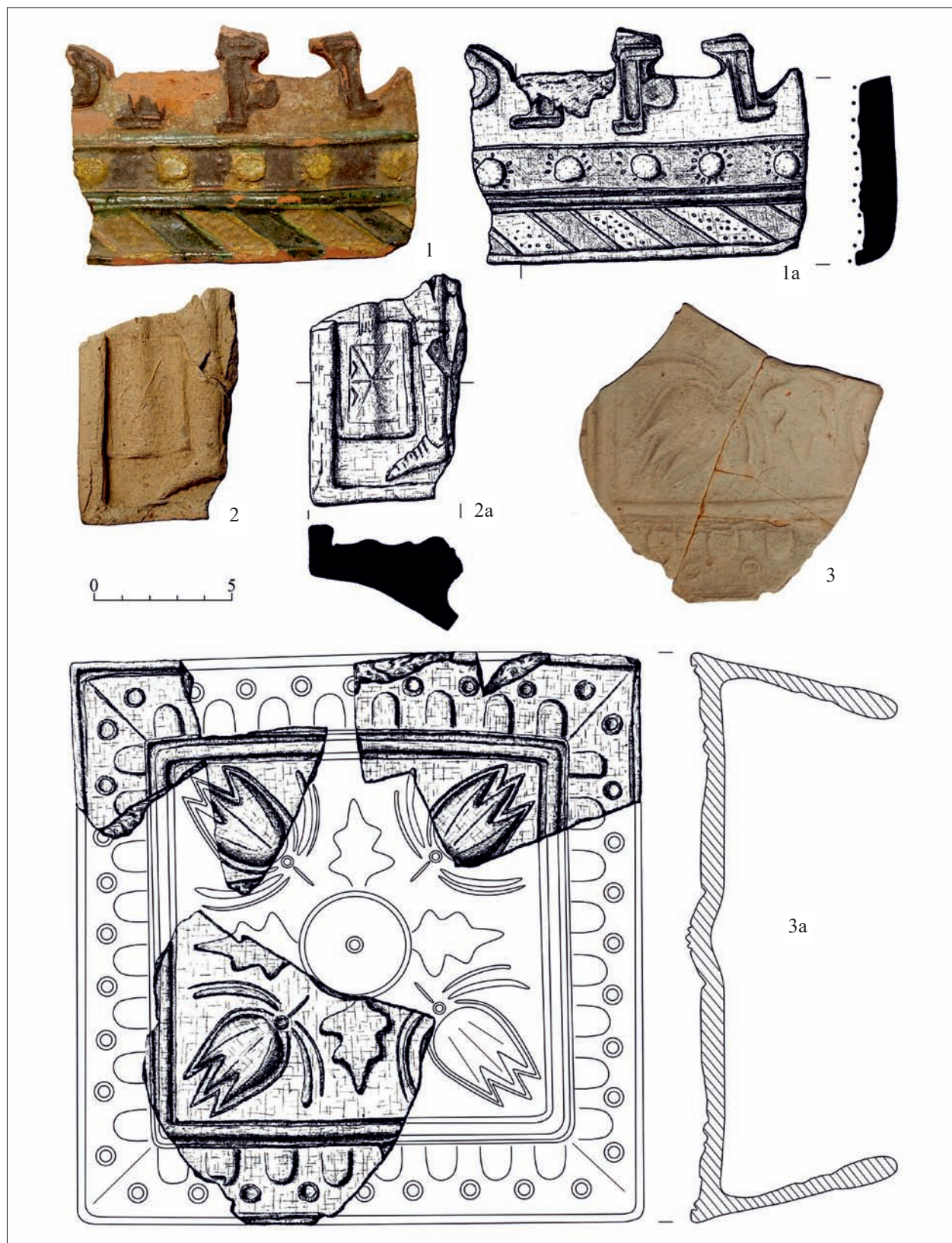
(MNL OL UC 115:22). Később, a 18. század elején, a templomhoz egy új sekrestyét építettek, amely a műemlék legkésőbbi épületrésze. Az 1912. évi felújítási munkák során a sekrestye keleti falát lebontották és újat emeltek, a hajóhoz közelebb (2. kép). A felújítás során nyerte el a templom mai külsejét.

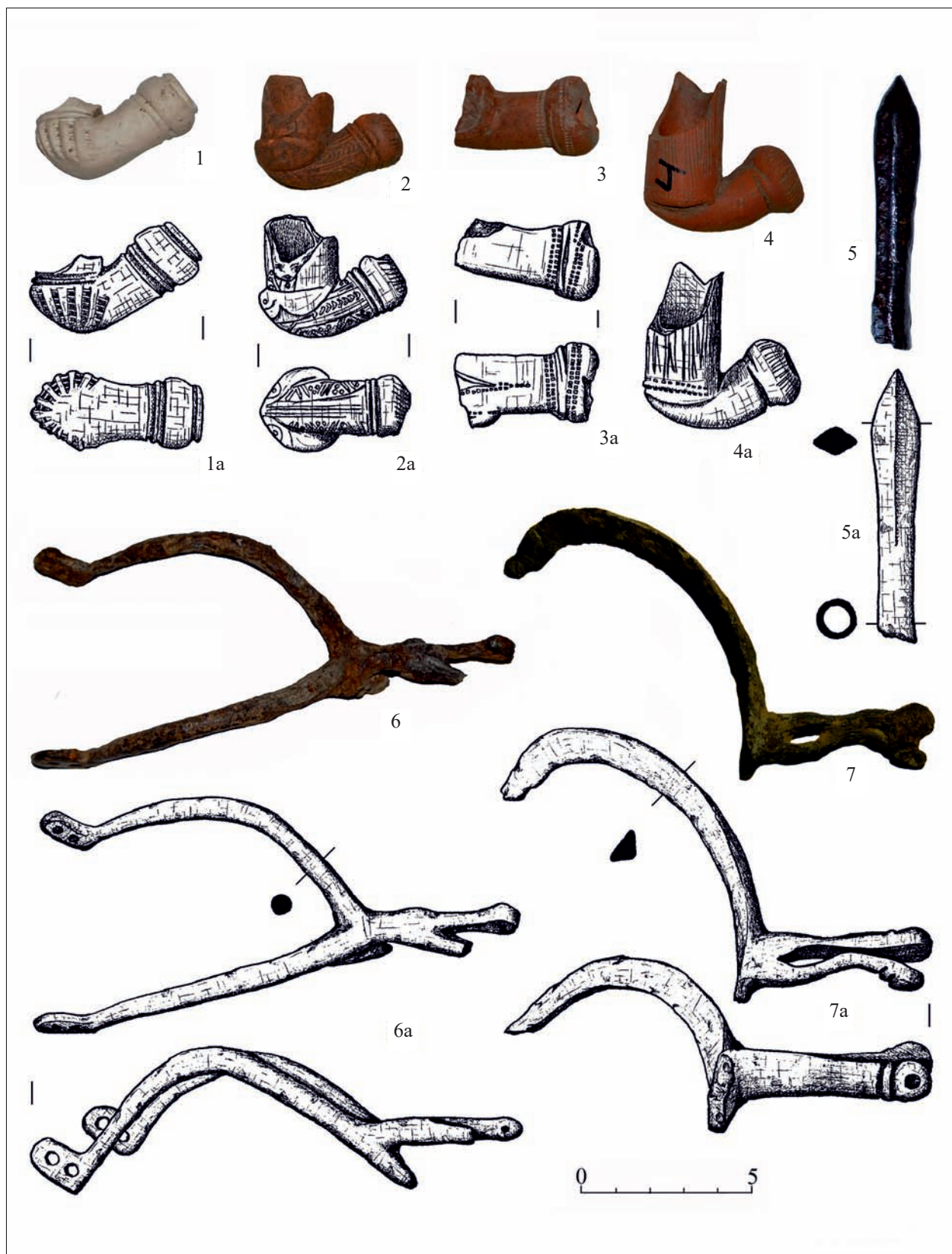
9. kép Ungvár-Gerény. Középkori kerámia
 Fig.9 Uzhhorod-Horyany. Medieval pottery

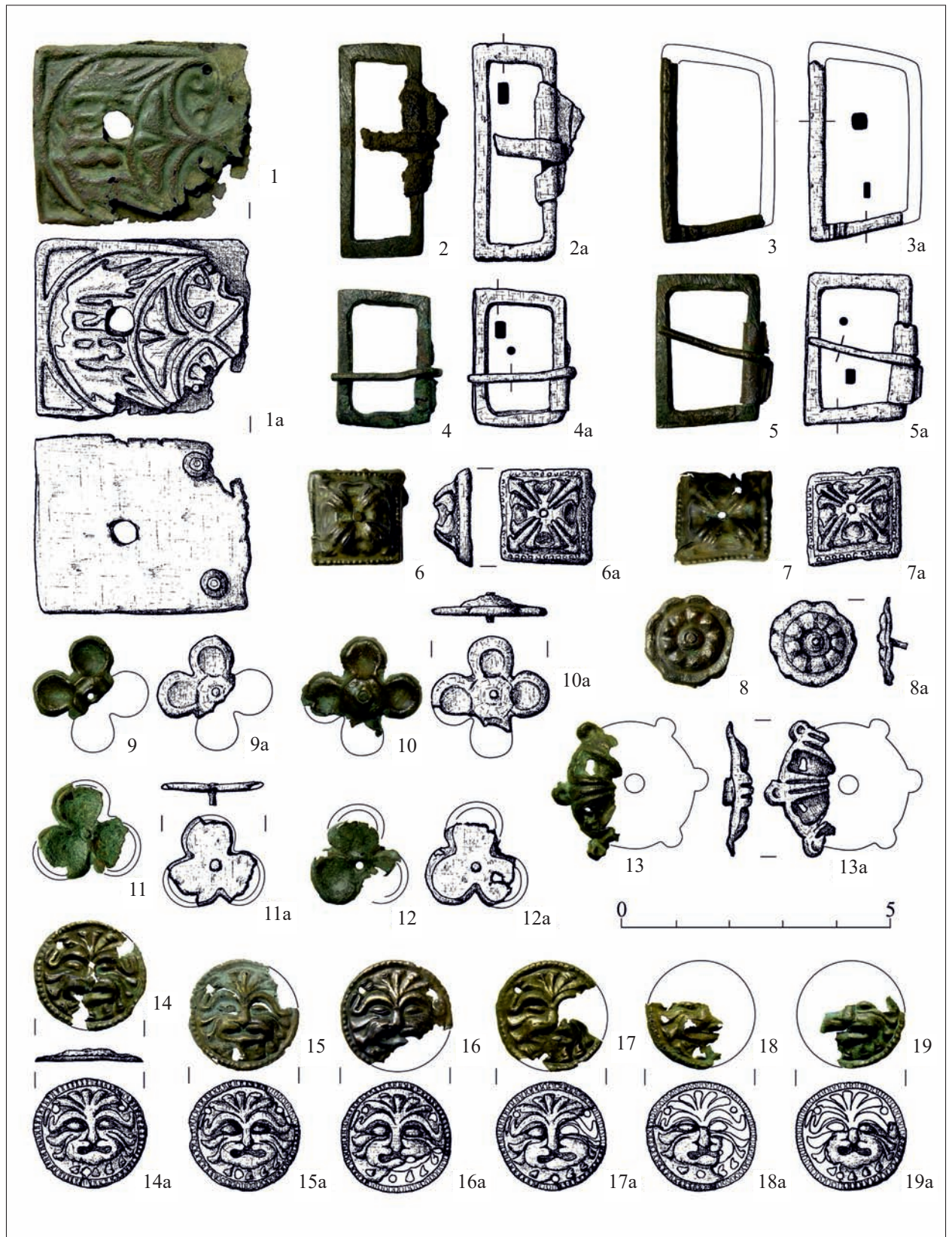
10. kép Ungvár-Gerény. Kora újkori kerámia
 Fig.10 Uzhhorod-Horyany. Early Modern Age pottery

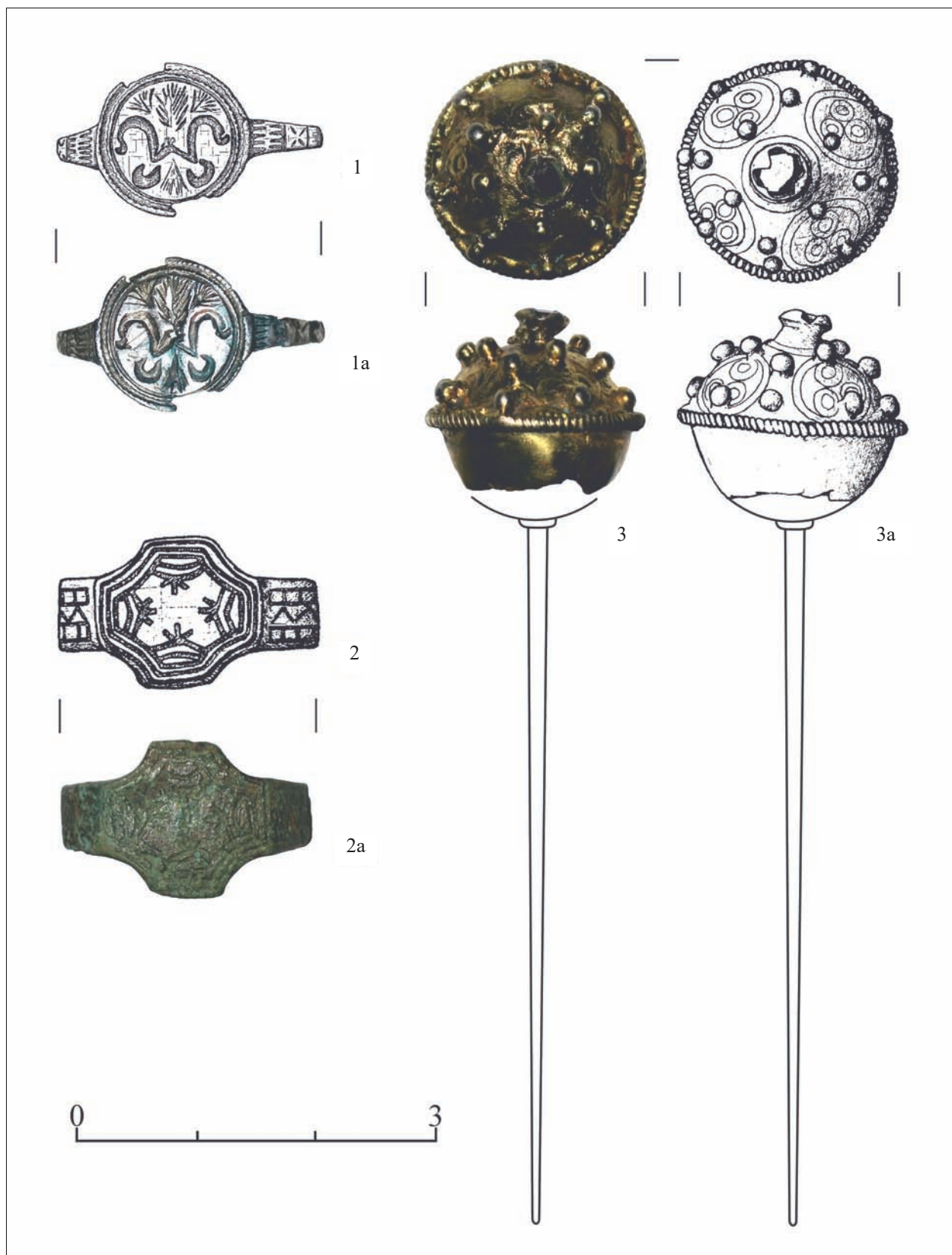
11. kép Ungvár-Gerény. Kályhacsempék
 Fig.11 Uzhhorod-Horyany. Stove tiles

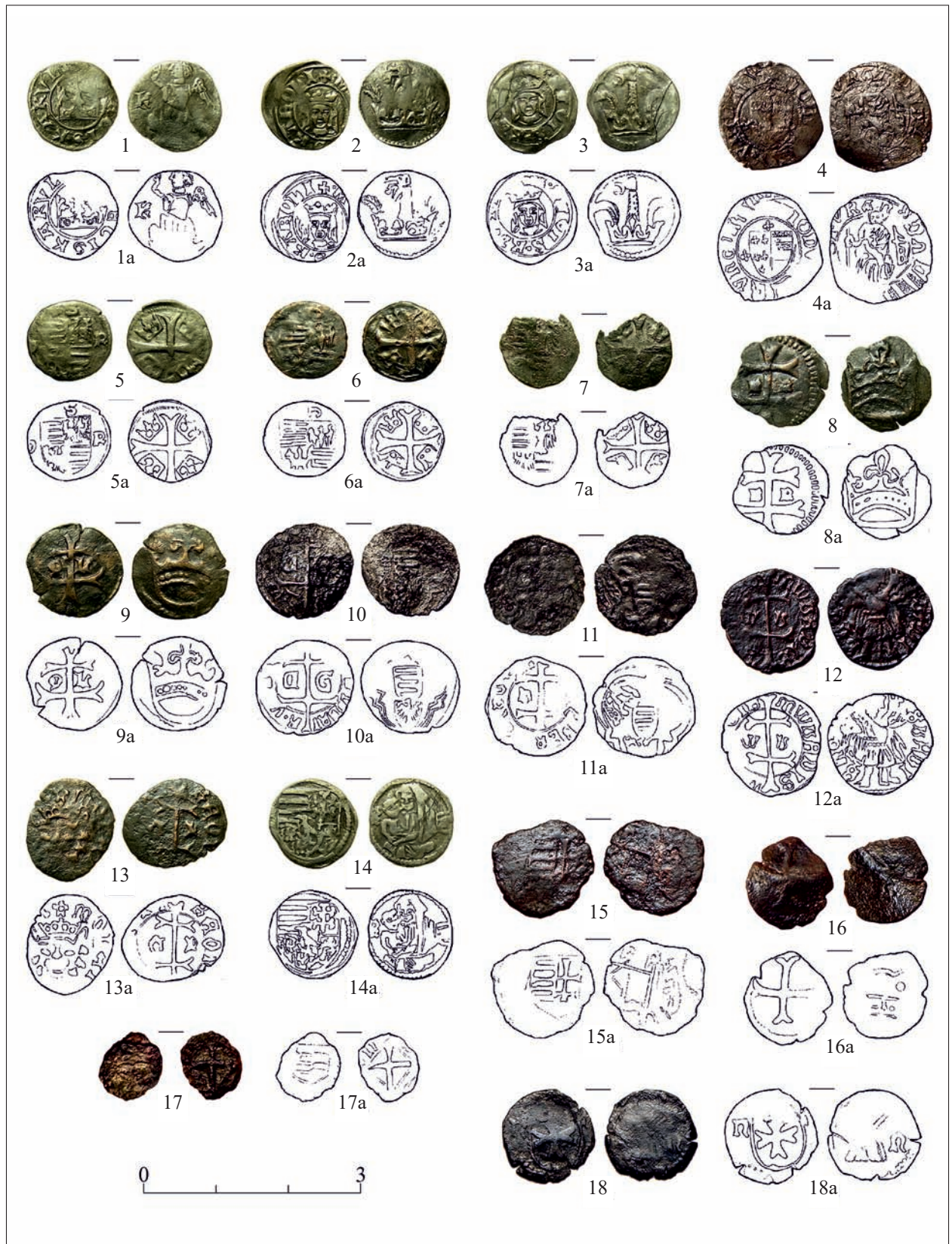
12. kép Ungvár-Gerény. Egyes leletek
 Fig.12 Uzhhorod-Horyany. Miscellaneous finds

13. kép Ungvár-Gerény. Övveretek
Fig.13 Uzhhorod-Horyany. Belt fittings

14. kép Ungvár-Gerény. Ékszerek (gyűrűk és kontytű)
Fig.14 Uzhhorod-Horyany. Jewellery (rings and a hairpin)

15. kép Ungvár-Gerény. Pénzermék
Fig.15 Uzhhorod-Horyany. Coins

16. kép Ungvár-Gerény. Pénzémék
Fig.16 Uzhhorod-Horyany. Coins

17. kép Ungvár-Gerény. Pénzérmék
Fig.17 Uzhhorod-Horyany. Coins

FORRÁSOK

- MNL OL UC 115:22 *AESTIMATIO 1691, Urbaria et Conscriptioes 115:22.* Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár.
- GESTA HUNGARORUM *Gesta Hungarorum: Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről.* Szerk.: Pais Dezső–Györffy György. Budapest 1977.

IRODALOM

- BARTEKOVÁ, Anna
2014 *Kostol sv. Štefana v Nitre-Párovciach. – The church of St. Stephen in Nitra-Párovce.* *Musaica XXVIII*, 163–189.
- BUZDUGAN, George–LUCHIAN, Octavian–OPRESCU, Constantin
1977 *Monede și bancnote românești.* București.
- CNH II *Corpus Nummorum Hungariae. Magyar Egyetemes Éremtár. II. kötet. Vegyesházi királyok kora.* Budapest.
- CSÍKVÁRI Antal
1941 (Szerk.), *Ungvár és Ung vármegye. Vármegyei szociográfiák.* Budapest.
- ČURNÝ, Marián–ŠIMČÍK, Peter
2016a *Nálezy fajok zo 17.–19. storočia na Kapušianskom, Šarišskom a Uhrovec-kom hrade z výskumov archeologickej spoločnosti Triglav. – The findings of pipes from the 17th to 19th century on Kapušiansky, Šarišský and Uhrovecký castle from the research of the archaeological company Triglav.* In: Dano, J.–Mihálová, N. (red.), *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku II.* Zborník príspevkov z II. medzinárodnej konferencie konanej 13. 9. 2013 a z III. medzinárodnej konferencie konanej 10. 9.–11. 9. 2015 v Tekovskom múzeu v Leviciach. Levice, 144–154.
- 2016b *Fajky z Rožňavy. – Clay Tobacco Pipes from Rožňava.* *História výroby fajok a archeologické nálezy fajok na Slovensku II.* 155–172.
- ČURNÝ, Marián–ŠIMČÍK, Peter–BIELICH, Mária
2013 *Nálezy keramických fajok z archeologických výskumov a prospekcií na Slovensku I. – Funde der keramischen Pfeifen aus den archäologischen Ausgrabungen und Prospektionen in der Slowakei. I.* *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV*, 85–102.
- FÁBIÁN László–PINTYE Gábor
2008 *Csenger. Történelmi és kulturális kalauz. – A Cultural and Historical Guide.* Satu Mare.
- GERVERS-MOLNÁR Vera
1972 *A középkori Magyarország rotundái. – Romanesque round churches of medieval Hungary.* Budapest.
- Goš, Vladimír
2007 *Loštice – Město středověkých hrnců. – Loštice – town of medieval potters.* Opava.
- Goš, Vladimír–NOVÁK, Jaromír
1978 *Počátky výroby loštické keramiky.* *Archeologické Rozhledy* 28:5, 399–404.
- GYÖRFI Zalán
2006 *Középkori tarajos sarkantyúk Erdélyben (13–14. század). – 13-14th century rowel spurs from Transylvania.* *Dolgozatok I/XI*, 99–129.
- HUSZÁR, Lajos
1979 *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute.* München.
- JAKAB Attila–JANKOVICS Norbert
2008 *A nagyhalászi Pusztatemplom. – Medieval church in Nagyhalász.* A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 50, 307–356.

- KOÓŠOVÁ, Petra
2004 *Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh ze územia Slovenska (12.–15. storočie)*. – *Zur Klassifikation der hochmittelalterlichen Sporen auf dem Gebiet der Slowakei (12.–15. Jahrhundert)*. *Archaeologia historica* 29, 523–547.
- 2007 *Ku klasifikácii neskorostredovekých a včasnovekých ostrôh z územia Slovenska*. – *Classification of late-medieval and post-medieval spurs from Slovakia*. *Zborník Filozofickej fakulty univerzity Komenského* ročník XXV, 257–276.
- KOPICKI, Edmund
1995 *Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych*. Część 1–2. Warszawa.
- KOZÁK Károly
1976 *Téglából épített körtemplomaink és centrális kápolnáink a XII–XIII. században*. – *Nos églises circulaires et les chapelles centralas en briques du XIIe et XIIIe siècles*. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 77:1, 49–89.
- KÖLTŐ László–DOBÓ Bernadett
2004 *Egy 15–16. századi veretes öv restaurálása és rekonstrukciója*. – *The restoration and reconstruction of a 15–16th C mounted belt*. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 16, 237–256.
- LÁNGI József
2013 *A gerényi (Горяни) görögkatolikus templom falképei*. In: Kollár T. (szerk.), *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig*. Nyíregyháza, 61–74.
- LOVAG Zsuzsa
1980 *Árpád-kori pecsétgyűrűk*. – *Árpádenzeitliche Siegelringe*. *Folia Archaeologica* 31, 221–238.
- S. LOVAG Zsuzsa–T. NÉMETH Annamária
1974 *A tolnai XVI. századi kincslelet*. – *Schatzfund von Tolna aus dem 16. Jahrhundert*. *Folia Archaeologica* 25, 219–246.
- MOJZSESZ, Volodimir
2016 *A kismuzsalyi középkori romtemplom*. Várak, kastélyok, templomok 12, 107–109.
- NÉMETH, Ioan
1981–1982 *Descoperiri arheologice din hotarul oraşului Care (jud. Satu Mare)*. – *Archäologische Entdeckungen in der Umgebung der Stadt Carei (Kreis Satu Mare)*. *Satu Mare studii și comunicări* 5–6, 167–183.
- PROHNENKO, Igor–MOJZSESZ, Volodimir–ZSILENKO, Mária
2013 *Kárpátalja középkori és kora újkori várainak kutatása*. – *The archaeological study of Medieval and Early Modern Period castles in the Transcarpathian Region*. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* 55, 203–250.
- PROKHENKO, Igor–ZHYLENKO, Maria–MOIZHES, Volodimir
2016 *Korolevo castle of Nyaláb*. – *Hrad Nyaláb v Korolevu*. *Archaeologia Historica* 41:1, 273–299.
- SZAKÁCS BÉLA Zsolt
2013 *Gerény (Горяни), görögkatolikus templom*. In: Kollár T. (szerk.), *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig*. Nyíregyháza, 52–60.
- SLIVKA, Michal–VALLAŠEK Adrián
1991 *Hrady a hradky na východnom Slovensku*. Košice.
- ULIČNÝ, Marián
2004 *Prameny východoslovenskej keramiky v 13.–17. storočí (na poklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš)*. Dizertačná práca – Doktori disszertáció Prešov.

- ДИБА, Юрій
2005 *Українські храми-ротонди X – першої половини XIV століть*. Львів.
- КОТИГОРОШКО, Вячеслав–МОЙЖЕС, Володимир–ЩЕРБЕЙ, Костянтин
2010 *Розкопки багатощарового поселення в Ужгороді-Горянах*. Археологічні дослідження в Україні 2009 р., 224–225.
- МОГИТИЧ, Іван
1995 *Нариси архітектури української церкви*. Львів.
2001 *Стародавні церкви України VII–XIV ст.* Dzieje Podkarpacka 5, 301–328.
- МОЙЖЕС, Володимир
2012 *Исследование многослойного поселения Ужгород-Горяны в 2012 году. – Researchment of the Multi-Stratum Settlement in Uzhgorod-Goriany in 2012.* Карпатика 41, 85–93.
2013 *Дослідження багатощарового поселення в Ужгороді-Горянах*. Археологічні дослідження в Україні 2012 р., 168–169.
2014а *Дослідження багатощарового поселення Ужгород-Горяни в 2013 р.* Археологічні дослідження в Україні 2013 р. 133–134.
2014б *Результати досліджень багатощарової пам'ятки Ужгород-Горяни (ур. Ротонда) у 2013–2014 рр. – Results of 2013-2014 Study of Multi-Layer Monument Uzhhorod-Horyany.* Карпатика 43, 193–209.
2015 *Дослідження багатощарової пам'ятки Ужгород-Горяни*. Археологічні дослідження в Україні 2014, 44–45.
- ПЕНЯК, Степан
1992 *До питання про виникнення Ужгорода*. Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині, 68–69.
- ПОП, Дмитрій
2009 *Церковная архитектура Подкарпатской Руси*. Ужгород.
- ПРОХНЕНКО, Ігорь–МОЙЖЕС, Володимир
2008 *Горянское городище*. Карпатика 37, 182–185.
- ПРОХНЕНКО, Ігорь–МОЙЖЕС, Володимир–ЩЕРБЕЙ, Константин
2009 *Раскопки многослойного поселения в Ужгороде-Горянах. – Study of the Multi-stratum settlement in Uzhgorod-Goriany.* Карпатика 38, 210–219.
- ПРОХНЕНКО, Ігорь–ГОМОЛЯК, Емельян–МОЙЖЕС, Володимир
2011 *Результаты исследования замков Закарпатья. – Rezultatele cercetărilor privind cetățile din Transcarpatia Satu Mare.* Studii și comunicări. Seria arheologie 27:1, 187–234.

THE ROTUNDA IN HORYANY

Summary

The research of the monuments in the eastern suburbs of Uzhhorod in the Rotunda tract of Horyany region (which was added to the territories of Uzhhorod from 1970) provided one of the most important solutions to the cardinal questions in the Middle Ages History of the Carpathian region. By the earlier researchers this territory was claimed to be a possible place of localisation of a probable Slavonic fortified settlement – Ung but without any acceptable scholarly or scientific evidence.

This hypothesis is based on the existence of the

circular church, which is probably the oldest sacral building built of stone in Transcarpathia. There is no evidence for the exact date of its foundation, however, various dates were adapted between the 10th to the 13th centuries. Unfortunately, there are no, authentic written data concerning the time of the construction. In this case, the archaeological material can be the only basis to define the chronology of the building and the forms of human activity around the church in the periods following its foundation.

The lack of the published materials from the previous excavations and the need for the specification of the chronology and stratigraphy of the site lead to an archaeological research carried out by the National University of Uzhhorod. Ca. 700 m² have been investigated during seven years (2007–2009, 2012–2014 and 2016), focusing mostly on the building of the church (Fig. 2). As a result, a number of significant finds datable from the Middle Ages up to the Early Modern period have been uncovered.

The analysis of these materials shows that the construction of the circular church of Horyany may be dated not earlier than the end of the 13th century or the first decade of the 14th century. At that time County Ung was predominantly owned by the Abakindred (1279–1317).

A graveyard was situated around the church within a stone fence, which was used till the end of the 17th century. Seemingly, the church gained a larger significance again from the 15th century onward. It

resulted in the construction of a rectangular Gothic nave. The former circular church was transformed into the presbytery of the new structure. At the same time the stone fence and a small rectangular building were built, the foundations of which were found on the eastern side of the church (Fig. 2).

Most probably all these architectural changes were connected with the local activity of the Drugeth family, which owned the largest parts of County Ung at that time. Their fortified manor house was located not far from the rotunda (80 m south-east from the church).

The walls surrounding the church were pulled down at the end of the 17th century. Later, the sacristy was added to the church at the beginning of the 18th century. It is one of the latest annexes of this monument. During the restoration, its eastern wall was torn down and a new one was erected nearer to the nave (Fig. 2) in 1912. Only due to these works the church received its modern look.

V. Mojzsasz

Археологічний музей Ужгородського
національного університету

Ужгород

пл. Народна, 3

88000

vmoizhes@ukr.net